

Važnost razumijevanja neverbalnih poruka djece rane dobi

Čorak, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:301791>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Dora Čorak

Važnost razumijevanja neverbalnih poruka djece rane dobi

ZAVRŠNI RAD

U Rijeci,
rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Važnost razumijevanja neverbalnih poruka djece rane dobi

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Jezično- komunikacijski integrirani kurikulum II

Mentor: Vesna Katić, prof., viši predavač

Student: Dora Čorak

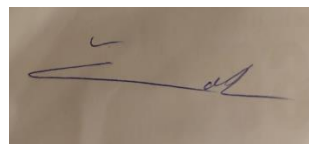
Matični broj: 0009083491

U Rijeci,

Rujan, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

„Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam završni rad izradila samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentorom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju“.

Dora Čorak

Zahvale

Ovim putem želim zahvaliti svojoj mentorici, profesorici v. pred. Vesni Katić na neizmjernej pomoći, motivaciji, vremenu, savjetima, povjerenju i nesebičnom dijeljenju znanja tijekom studiranja. Veliko Vam hvala na svemu!

Posebno hvala, kolegici i prijateljici Viktoriji što mi je studentske dane učinila zabavnijima, lakšima i što je uvijek bila uz mene kao najbolja partnerica u svim fakultetskim obavezama, ali i izvan njih.

Također, želim zahvaliti svojoj obitelji što me podržavala i gurala naprijed kada mi je to najviše trebalo, ponajviše hvala mojoj mami koja mi je bila najveći „vjetar u leđa“.

Za kraj, hvala mom Toniju koji je bio moja stijena u svakom koraku.

Sažetak

Djeca rane dobi komuniciraju sa svojim okruženjem od samog rođenja, pri čemu su posebno važni neverbalni oblici komuniciranja. Kako su oni kulturološki uvjetovani, njihovo razumijevanje je od iznimne važnosti za osiguranje primjerenog okruženja za razvoj komunikacijske kompetencije djeteta. Stoga se u radu pozornost želi usmjeriti na opis i tumačenje neverbalnih poruka djeteta rane dobi, s posebnim naglaskom u prepoznavanju i izražavanju emocija na socijalno prihvatljiv način. U svrhu ovog završnog rada, provedeno je istraživanje neverbalnih poruka djece rane dobi kako bi se uvidjela prisutnost izražavanja emocija kroz neverbalne poruke. Iz istraživanja je vidljivo kako djeca rane dobi koriste neverbalne poruke u izražavanju svojih emocija te kako su emocije najviše prikazivali gestama te nešto manje mimikom. Premda provedeno istraživanje ima svoje nedostatke, ono pruža značajne implikacije za praksu.

Ključne riječi: neverbalna komunikacija, djeca rane dobi, emocije

Summary

Infants communicate with their environment from birth, and nonverbal forms of communication are particularly important. Since they are culturally determined, it is extremely important to understand them in order to create a suitable environment for the development of a child's communication competence. Therefore, this thesis is concerned with the description and interpretation of children's nonverbal messages in early childhood, focusing on the recognition and socially acceptable expression of emotions. In this thesis, a study of young children's nonverbal messages was conducted to determine whether emotions are expressed through nonverbal messages. The study shows that young children use nonverbal messages to express their emotions and that they express their emotions mainly through gestures rather than facial expressions. Although the study has some limitations, it provides important insights for practice.

Keywords: nonverbal communication, young children, emotions

Sadržaj

1. UVOD	1
2. KOMUNIKACIJA DJECE RANE DOBI.....	2
3. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA	6
3.1. Karakteristike i funkcije neverbalne komunikacije.....	7
3.2. Izražajni oblici neverbalne komunikacije	8
3.2.1. Paralingvistički znakovi	9
3.2.2. Ekstralingvistički znakovi.....	11
3.2.2.1. Statički ekstralingvistički znakovi.....	11
3.2.2.2. Dinamički ekstralingvistički znakovi.....	13
4. NEVERBALNE PORUKE DJECE RANE DOBI.....	17
5. METODOLOGIJA RADA	21
5.1. Predmet, cilj i kontekst istraživanja	21
5.2. Prikupljanje i analiza podataka	22
5.3. Interpretacija i rasprava	29
6. ZAKLJUČAK.....	40
7. LITERATURA	41

1. UVOD

Kako bi postali dio društvene zajednice, potrebno je razumjeti ljude kojima smo okruženi. Verbalnom komunikacijom čovjek šalje i prima poruke, no postoji i neverbalna komunikacija čije su poruke ponekad glasnije od riječi. Ako je osoba poznavatelj neverbalne komunikacije, može shvatiti tuđe misli, emocije i stavove i bez da ih je sugovornik izverbalizirao. Prije nego što nauče govoriti, djeca komuniciraju s ostatkom svijeta neverbalnim putem. Kako bi osigurali optimalnu podršku u dječjem razvoju, bitno je pravodobno odgovoriti na neverbalne poruke djece.

Odabir teme potekao je iz interesa da se neverbalne poruke djece bolje razumiju i da se na njih pravodobno odgovori. Zbog manjka kvalitativnih istraživanja koja se bave opservacijom neverbalnih poruka djece rane dobi, nastala je želja da se ovim radom pridonese praksi i boljem razumijevanju djece općenito.

Rad je strukturiran u dva dijela. U prvom dijelu je teorijski dio rada koji se odnosi na opis komunikacije i njene vrste, povezanost komunikacije s djecom rane dobi te na koji način djeca rane dobi stupaju u prve interakcije s okolinom. Veća važnost pridat će se neverbalnoj komunikaciji gdje će se zasebno objasniti njezini oblici. U drugom dijelu rada, prikazat će se kvalitativno istraživanje u kojem se nastojalo prikazati kojim oblicima neverbalne komunikacije djeca izražavaju emocionalna stanja te koliko je važno pravovremeno odgovoriti na te poruke kako bi se razvio djetetov socio- emocionalni razvoj. Pozornost će se usmjeriti na izdvajanje ekstralingvističkih i paralingvističkih znakova te će se usporediti koje od tih vrsta neverbalnih znakova djeca češće koriste u svojoj neverbalnoj komunikaciji s okolinom.

Istraživački dio rada, provest će se opservacijom djece koja su prisustvovala u radionici „Psst.. mala priča“. Cilj i svrha istraživanja je dobiti uvid u oblike neverbalne komunikacije djece kojima su se djeca tijekom odvijanja radionice koristila kako bi prikazala svoje emocije i unutarnja stanja. Promatrano je troje djece koja su prisustvovala u svih šest radionica. Za potrebe rada prikazana su ponašanja djece na posljednjoj, šestoj radionici.

2. KOMUNIKACIJA DJECE RANE DOBI

Komunikacija je proces u kojem sudionici izmjenjuju informacije, emocije i mišljenja verbalnim putem, koristeći se govorom ili pisanim izrazom, ali i neverbalnim putem, upotrebljavajući mimiku lica, geste, vlastito tijelo i ton glasa kako bi ostvarili komunikaciju (Bratanić, 1993).

Komunikacija se može definirati kao prenošenje poruka između dvoje ili više sudionika. Sudionici su ti koji su u ulozi pošiljatelja, ali i primatelja poruke koja se može izreći verbalno i neverbalno. Komunikacija sadrži pet elemenata i pet procesa komunikacije. U spomenute elemente komunikacije, svrstavaju se pošiljatelj, primatelj, poruka, kanal komuniciranja i buka, odnosno barijere koje nastaju tijekom komunikacije. U komunikacijske procese ubrajaju se kodiranje, odašiljanje, primanje i dekodiranje poruke te povratna informacija. Komunikacija je proces u kojem se stvara poruka koju pošiljatelj kodira, to jest prilagođava je kako bi je prenio putem signala u kanal koji je prenosnica između pošiljatelja i primatelja, zatim primatelj dekodira dobivenu poruku. Pošiljatelj slanjem poruke može prenijeti informaciju verbalnim, ali i neverbalnim putem. Kako ne bi došlo do pogrešnog shvaćanja dobivene poruke, bitno je da u procesu komunikacije poruka bude istinita, jasna i višestruko kodirana kako bi se povećale šanse za njeno korektno primanje (Pejić Bach, Jaković, 2014).

Iako podjela komunikacije na verbalnu i neverbalnu postoji, dokazano je kako se navedene vrste komunikacije ne mogu odvojiti jedna o druge zbog njihove međuovisnosti.

Verbalnom komunikacijom, osoba može izraziti vlastite ideje, mišljenja, osjećaje, vjerovanja upotrebom simbola, to jest riječi. Verbalnu poruku moguće je prenijeti putem govora, pisanja, čitanja i slušanja (Petar, 2004). U odnosu na neverbalnu komunikaciju, verbalna komunikacija je namjerna jer se njenom uporabom iskazuje nešto što se želi poručiti primatelju poruke (Rot, 2002).

Nasuprot verbalnoj komunikaciji, neverbalna komunikacija služi za jasniji opis ljudske komunikacije (Rijavec i Miljković, 2002). Neverbalna se komunikacija

odnosi na geste, mimiku, držanje tijela i nekontrolirane oblike glasanja. Istraživanja dokazuju kako su neverbalni znakovi dominantniji u odnosu na verbalne znakove, jer se gotovo 70% komunikacije odvija neverbalnim putem (Knap i Hall, 2010). Upravo zbog dominantnosti neverbalne naspram verbalne komunikacije, dokazano je kako ljudi veću pažnju posvećuju dešifriranju govora tijela, tona glasa i pokreta lica nego što obraćaju pažnju na aktivno slušanje sudionika u komunikaciji (Rijavec i Miljković, 2002).

Djeca rane dobi su djeca koja mogu ući u odgojno obrazovni sustav od navršenih šest mjeseci do treće godine života (NKRPOO, 2014). Ona se isključivo koriste neverbalnom komunikacijom da bi uspostavili interakcije s okolinom dok ne nauče koristiti verbalnu komunikaciju.

Djeca prolaze kroz dvije faze rane komunikacije, a to su: predverbalno razdoblje koje traje od rođenja do druge godine života i rano verbalno razdoblje komunikacije djece koje obuhvaća razdoblje od druge do šeste godine života djeteta (Ljubešić i Capanec, 2012). Upravo djeca koja se nalaze u predverbalnom razdoblju su djeca rane dobi na koje se stavlja naglasak u radu.

U predverbalnom razdoblju dijete stječe znanje o ritmu i intonaciji koja mu omogućuje svladavanje materinskog jezika (Starc i sur., 2004). Specifično za predverbalno razdoblje jer činjenica da dijete uspijeva komunicirati s okolinom i bez poznavanja jezika. Komunikaciju koju dijete ostvaruje, isključivo je emocionalne prirode, a nakon navršenih godinu dana života, emocionalna komunikacija prelazi u praktično- situacijsku komunikaciju. Prestankom komunikacije koja je povezana isključivo s emocionalnim zadovoljavanjem potreba, djetetu počinje biti zanimljiva okolina te na koji način će svojom komunikacijom manipulirati okolinom i predmetima koji ga okružuju (Ljubešić, 1996).

Komunikacija djeteta s okolinom koja je uvjetovana emocionalnim zadovoljstvom ili manipulacijom okoline razlikuje se u svojoj namjeri. U predverbalnoj fazi djetetova govora moguće je razlikovati predintencijsku komunikaciju i intencijsku komunikaciju. U predintencijskoj fazi, okolina nastoji shvatiti djetetovu potrebu na temelju djetetova ponašanja. Nasuprot predintencijske faze, u intencijskoj fazi dijete

postaje svjesno da određenim ponašanjem šalje poruku okolini i na istu može djelovati (Ljubešić i Cepanec, 2012).

U predintencijskoj fazi djeca nisu sposobna slati poruke s određenom namjerom, stoga je zadaća njihovih bližnjih dešifriranje poruke djeteta koje je moguće raspoznati facijalnim ekspresijama, očima, pokretima dijelova ili pokretima cijelog tijela (Ljubešić i Cepanec, 2012). Za primjer može poslužiti dječji plač koji majka može razumjeti na mnoge načine, a jedan od njih je da je dijete gladno. Dakle, majčinim odgovorom na djetetov plač, uspostavila se određena interakcija koja vodi komunikaciji između djeteta i majke.

Dječji krikovi, plač ili fiziološki zvuk načini su na koji dojenče uspostavlja kontakt s okolinom te ta faza sporazumijevanja djeteta sa svijetom naziva se faza kričanja (Starc i sur., 2004). „*Prvo glasanje je spontano, refleksno i odraz je fizioloških stanja dojenčeta- ugone ili neugode*“ (Starc i sur., 2004:27).

Kao što je već napomenuto, oni najbliži djetetu, posebice majka, moći će odgovoriti na djetetovu neverbalnu poruku prikazanu emocijom, što podrazumijeva kvalitetan smjer govornog, ali i općeg razvoja djeteta (Starc i sur., 2004).

Kako govorni razvoj djeteta napreduje, dijete započinje proizvoditi jednostavne vokalne zvukove, poznatije kao gukanje pomoću kojih uspostavlja interakciju sa okolinom. Gukanje kod djeteta stvara osjećaj zadovoljstva i ugone i pozitivno utječe na sveobuhvatni rani razvoj te povezuje dijete s okolinom jer odrasli najčešće imitiraju ili odgovaraju na dječje gukanje (Starc i sur., 2004).

Nakon faze gukanja koje je neartikulirano, slijedi faza brbljanja u dobi od devet, deset mjeseci djetetovog života gdje riječi počinju zvučati artikulirano (be-ba, ta-te). No, slogovanje tih riječi i dalje nije svjesno izrečeno, već su to slučajno nastale kombinacije. Stoga, u ovoj fazi, dijete i dalje nije izgovorilo svoju prvu riječ (Starc i sur., 2004).

Kako navode autorice Ljubešić i Cepanec: „*dijete se rađa kao prosocijalno biće i od samog je početka u velikoj mjeri usmjereno socijalnim signalima. Već novorođenče*

radije sluša govor negoli druge zvukove, te preferira promatranje lica u odnosu na druge vidne podražaje.“ (Ljubešić i Ceganec, 2012: 36).

Iz toga proizlazi da je dijete od samog rođenja usmjereno na ljude u svojoj blizini, na dešifriranje poruka koje mu okolina šalje, ali i na samo slanje povratne informacije. Slanjem povratne informacije, dijete komunicira s okolinom. Interakcija djece s okolinom koja je nužna od samog rođenja djeteta, kreće od neverbalne komunikacije i upravo zato je bitno da odrasla osoba spozna značenje neverbalne komunikacije koju djeca uspostavljaju.

3. NEVERBALNA KOMUNIKACIJA

Neverbalna komunikacija podrazumijeva oblik komunikacije bez upotrebe riječi. Neverbalnu komunikaciju moguće je protumačiti pokretom dijela tijela osobe ili pak govorom cijelog tijela sastavljenog od mimike lica, gesti, dodira i pogleda osobe kojim se šalje određena poruka sugovorniku (Univita, 2021).

Neverbalna komunikacija obuhvaća sve ono što se u komunikaciji posredno događa ne uzimajući u obzir izgovorenu ili napisanu riječ (Knapp i Hall, 2010).

Prema Neillu (1994), neverbalnu komunikaciju može se definirati kao izražajniiji prijenos emocija i stavova bez korištenja riječi, već se u zamjenu za riječi koriste geste, mimika, položaj tijela i mnogi drugi oblici nesvjesnog ili svjesnog izražavanja unutarnjeg stanja pojedinca.

Autori Rijavec i Miljković (2002) naveli su kako dosadašnje provedena istraživanja dokazuju kako se najveći dio komunikacije odvija neverbalno, oko 65%, dok se samo 35% poruke prenosi riječima.

Neverbalna komunikacija započinje urođenim akcijama, a primjer jedne urođene akcije je plač djeteta. Nasuprot urođenim akcijama postoje i radnje o kojima dijete stječe znanje postepeno. Također, postoje akcije koje ljudi usvajaju jedni od drugih, te na posljetku akcije koje su kombinacija svih prijašnje navedenih načina usvajanja neverbalnog izražavanja (Morris, 2002).

Neverbalna komunikacija posjeduje moć mijenjanja, naglašavanja, dopunjavanja te proširenja poruke. Pomoću neverbalnog oblika komunikacije, osoba može izreći svoje emocionalno stanje, očekivanja i namjere (Brajša, 1994). Tek uz neverbalnu komunikaciju, izgovorena ili napisana poruka dobiva na svojem značenju i svrhovito utječe na primatelja poruke (Brajša, 1994).

Stoga se može zaključiti kako bez korištenja neverbalne komunikacije, interakcije među ljudima bi bile podosta siromašne te bi same poruke bilo teže razumjeti. Verbalno izražavanje emocije postaje puno sugestivnije i izražajnije uz prisustvo neverbalne komunikacije.

3.1. Karakteristike i funkcije neverbalne komunikacije

Neverbalna komunikacija, ukoliko nije usuglašena s verbalnom komunikacijom, može biti interpretirana na više načina. Upravo radi dvosmislenosti, važno je da osoba istraži tumačenje poruke prije nego što donese određeni zaključak o poruci koju je primila neverbalnim putem (Knapp i Hall, 2010).

Karakteristika neverbalne komunikacije je moć govorenja uz pomoć gesta, pokreta, ponavljanja, izraza lica i ostalog (Rijavec i Miljković, 2002).

Knapp i Hall (2010) izdvajaju sljedeće karakteristike neverbalne komunikacije:

1. nemoguće je izbjeći neverbalnu komunikaciju u interakciji, postoji čak kada riječi nisu prisutne u komunikaciji
2. čovjek neprestano komunicira s okolinom šaljući nesvjesno određene neverbalne poruke okolini

Navedeno potvrđuje činjenicu kako poruke ne moraju biti verbalno izražene da bi poruka bila prikazana sugovorniku. Govorom tijela osoba odašilje snažnu poruku okolini koja je ponekad jača od riječi.

Razlikuju se četiri osnovne funkcije neverbalnog ponašanja u komunikaciji čovjeka, a to su: izražavanje emocija, izražavanje stavova prema drugima, poput simpatija i nesklonosti, pokazivanje sebe drugima, te reguliranje govora (Knapp i Hall, 2010).

Rijavec i Miljković (2002) razlikuju mnoštvo funkcija neverbalne komunikacije, kao što su:

1. naglašavanje verbalne poruke koja se koristi ukoliko se želi istaknuti poruka usmjerena sugovorniku poput mahanja rukom prilikom kritiziranja neke osobe
2. izražavanje stava prema osobi s kojom se komunicira, koji se može primijetiti prema položaju tijela osobe tijekom interakcije s nekom drugom osobom
3. zamjena za verbalnu poruku koja potpuno zamjenjuje izgovorenu riječ, a osoba najčešće može pročitati poruku mimikom lica sugovornika

4. ponavljanje verbalne poruke ukoliko osoba želi dodatno naglasiti već izgovorenu poruku
5. regulacija verbalne poruke kroz dva moguća načina, a to su: koordinacija verbalnog i neverbalnog ponašanja i koordinacija verbalnih i neverbalnih poruka
6. suprotstavljanje verbalnoj komunikaciji (proturječje) gdje se verbalna i neverbalna poruka ne moraju podudarati i na taj način osoba šalje dvosmislenu poruku drugoj osobi

Prema Brajši (1994), ljudi koriste neverbalnu komunikaciju iz više razloga:

1. kroz neverbalnu komunikaciju moguće je lakše izraziti poruku
2. neverbalna poruka je emocionalno jača nego verbalna poruka
3. neverbalnu komunikaciju teže je kontrolirati pa se iz neverbalnih poruka lakše mogu uvidjeti osobine ljudi
4. neverbalne poruke omogućuju suptilnost u iznošenju nekih poruka
5. neverbalna poruka je dodatni kanal prijenosa informacija

Svakoj verbalnoj poruci moguće je pojačati izražajnost neverbalnom porukom. S druge strane, ukoliko se neverbalna poruka ne podudara s verbalnom porukom, šalje se dvosmisleno značenje sugovorniku u komunikaciji. Kako bi u komunikaciji dvoje sugovornika smisao poruke bio obostrano razumljiv i nedvosmislen, potrebno je ispravno upotrebljavati neverbalne poruke koje su u korelaciji s izrečenom mišlju.

Zaključno, neverbalna komunikacija ima svoje funkcije: ponavljanja, zamjene, nadopunjavanja, naglašavanja, reguliranja, osporavanja verbalno dane poruke, ali bez obzira na osporavanje verbalne poruke, i verbalna i neverbalna poruka međusobno su povezane i neodvojive jedna od druge (Knapp i Hall, 2010).

3.2. Izražajni oblici neverbalne komunikacije

Izražajne oblike neverbalne komunikacije moguće je izdvojiti na paralingvističke znakove neverbalne komunikacije i ekstralingvističke znakove neverbalne komunikacije. Paralingvistički znakovi neverbalne komunikacije najčešće se vezuju uz govor, a mogu ih činiti ritam, intonacija i pauza. Ekstralingvistički znakovi

neverbalne komunikacije nisu vezani uz govor te se mogu podijeliti na statične i dinamičke znakove neverbalne komunikacije. Statični znakovi odnose se na komunikaciju koja se odvija u prostoru, a označuju ju udaljenost tijela, međusobni položaj dvaju sugovornika, stav tijela, tjelesni kontakt i vanjski izgled. Nasuprot statičnim znakovima neverbalne komunikacije, dinamički znakovi odnose se na kretanje tijela i pojedinih dijelova tijela kao što je izraz lica, geste, kontakt očima i pogled (Farnvald, 2011).

3.2.1. Paralingvistički znakovi

Paralingvistički znakovi neverbalne komunikacije su elementi koji ne spadaju u fonetski opis govora. Oni nemaju nikakve veze s gramatičkom strukturom govornih izraza i ne utječe na značenje, brzinu, visinu, izgovor ili jasnoću. Prozodijski paralingvistički simboli važni su za razumijevanje osnovnog značenja izgovorene izjave, na primjer, bez obzira je li ona navedena, pitana ili određena u rečenici (Rot, 2002).

Paralingvistički znakovi odnose se na karakteristične tonove glasa, koji se nazivaju para- govor te služe kao svrsishodni pokazatelji raspoloženja i razine razvoja djeteta (Kopas Vukašinović, 2009). Paralingvistički simboli su uvijek dio govora, a moguće ih je prepoznati kao ritam govora, intonacija, naglasak na riječima u rečenici i pauze između riječi (Rot, 2002).

Fenomen neverbalne komunikacije koji se javlja „pored“ govornog jezika naziva se parajezik. Parajezik sadržava one dijelove u komunikaciji koji nisu povezani s jezikom, kao npr. kvaliteta govora, melodija i ritam, te prateći vokalni oblici, ali ovisе o jeziku, kao što su kašalj, mucanje, šaptanje i smijeh (Noth, 2004).

Prema Škarić (2000), kada se izuzmu glasovi kao tekstualni simboli, svi preostali fonetski glasovi, odnosno sve što nije napisano su glasovi, ali su univerzalno razumljivi i pomoću njih se mogu odrediti određene osobine ljudi kao što su glasnoća, visina, brzina govora te osobe ili pauze koje osoba rabi tijekom govora.

Glasnoća se razlikuje prema dvije postojeće funkcije: simbol i signal (Škarić, 2000). Simbolizira određeni signal koji se spontano prilagođava u govoru osobe. Glasnoća

koju govornik koristi tijekom komunikacije važna je kako bi se govornik u komunikaciji mogao čuti i razumjeti. Osim boje zvuka, glasnoća je jedna od najvažnijih komponenti zvuka.

Razlikuju se tihi govor koji je ekvivalent prisnosti, dok glasan govor ukazuje nametljivost govornika. Također, glasnoća može određivati neke od psihosomatskih i kulturnih govornikovih osobina. Tako, na primjer, snažan i glasan glas može biti povezan sa agresijom, dramatičnim, odlučnim ljudima ili može biti povezan s ljutnjom, otvorenošću govornika ili društvenom superiornošću. Ti su zvukovi povezani s dijametralno suprotnim karakteristikama, kao što su govornikova nesigurnost, zatvorenost ili društvena podređenost ili možda izražavanje tuge, smirenosti ili pak straha (Škarić, 1988). Intonacija je određena prirodnim zadanim i glasovnim sposobnostima osobe (Apel, 2003). Intonacija daje uvid o govornikovom mišljenju prema slušatelju i može se razlikovati, od intimnosti i poštovanja do sarkazma i podrugljivog tona (Mlinac, 2010).

Razlikuju se dvije vrste boja glasa, a to je statična koja proizlazi iz oblika i strukture spektra te dinamična koja ovisi o promjenama zvuka i o individualnoj interpretaciji govora, ovisi o odnosu govora prema ritmu te naglašenim i nenaglašenim dijelovima. Boja glasa može ukazati na karakter i osobine govornika tj. iz boje glasa moguće je prepoznati stupanj naobrazbe, pripadnost određenom društvenom sloju, vrsta zanimanja itd. (Škarić, 1988).

Intonacija predstavlja ritam govora i olakšava slušaocu pravilno shvaćanje poruke (Apel, 2003).

Pauze ili stanke predstavljaju prekide koji se događaju tijekom govora. One su primjerene, te vremenski određene, a u nekim slučajevima s njima se može prouzročiti efekt napetosti ili se može pomoću stanki privući pažnja na govornika i samu poruku koju šalje. Ukoliko su pauze uvrštene pravilno, govor neće biti monoton te će ga biti lakše pratiti. Nasuprot točnim pauzama, one pauze koje se uzimaju u krivo vrijeme ili su preduge, skreću pozornost slušaocu te mogu činiti govornika nesigurnim (Škarić, 1988).

Verbalna komunikacija dvoje ili više osoba i dalje je povezana s neverbalnom komunikacijom spomenutim paralingvističkim oblicima. Pralingvistički oblici neverbalne komunikacije olakšavaju razumijevanje emocionalnog stanja osobe i bez vizualnog doživljaja u interakciji. Nasuprot paralingvističkom obliku, ekstralingvistički oblici neverbalne komunikacije vezani su uz vizualni segment u interakciji.

3.2.2. Ekstralingvistički znakovi

Ekstralingvistički znakovi vizualno upotpunjuju izgovorenu riječ pomoću kojih se nadopunjuje komunikacijska namjera govornika. Odnose se na kretanje tijela i položaj tijela osobe tijekom komunikacije s drugom osobom. Ekstralingvistički znakovi za neverbalnu komunikaciju uključuju veliku skupinu znakova, podijeljenih na dinamičke i statičke znakove. Dinamični znakovi obuhvaćaju pokrete lica (izraze lica i poglede), pokrete različitih dijelova tijela (ruke, noge, glava), cjelokupno držanje tijela i geste (sustav više različitih pokreta tijela) dok se statični simboli temelje na procjeni blizine koje obuhvaćaju prostor između osoba, cjelokupni prostor i organizaciju cjelokupnog prostora (Rot,2002).

Ekstralingvistički znakovi sastoje se od znakova koje tijelo osobe šalje u interakciji s drugom osobom kroz govor tijela koji uključuje: posturu tijela, mimika, geste te na koji način osoba upotrebljava sam prostor (Apel,2003).

3.2.2.1. Statički ekstralingvistički znakovi

Statički ekstralingvistički znakovi odnose se na komunikaciju u prostoru pomoću kojih je moguće istraživati prostorne odnose sudionika u komunikacijskom procesu. Prema Rotu (2002) razlikuju se tri vrste statičkih ekstralingvističkih znakova:

1. Udaljenost dvoje sugovornika tijekom komunikacije
2. Položaj koji sudionici komunikacije zauzimaju tijekom interakcije
3. Odnos pojedinca prema prostoru i osobama u prostoru u kojem se nalazi (Rot, 2002).

Komunikacijska udaljenost značajni je neverbalni znak kojim osoba nesvjesno poručuje u kakvom je odnosu sa sugovornikom. Razlikuju se četiri vrste udaljenosti među sudionicima neke interakcije: intimni, osobni, socijalni i javni prostor. Razlike u zauzimanju neke udaljenosti prema sudioniku komunikacije vrlo su različite te govore u kakvom je osoba odnosu sa sugovornikom (Škarić, 2000). Intimna udaljenost obuhvaća nula do pola metra udaljenosti od druge osobe. Takva udaljenost predstavlja blizak odnos kojeg karakteriziraju tješnje, grljenje i zaštita (Rijavec i Miljković, 2002). Blizina djeteta i majke u prvim trenucima djetetova života poistovjećuje se s intimnom udaljenošću u kojoj dijete osjeća majčinu toplinu i zaštitu. Nadalje, osobna udaljenost primjećuje se od pola metra do 1,2 metara. Takvu vrstu udaljenosti koriste prijatelji koji su bliski ili parovi. Socijalna udaljenost koristi se u svakodnevnim situacijama te označava udaljenost od 1,2 metara do 3,5 metara. Najveća udaljenost je ona javna koju karakterizira udaljenost veća od 3,5 metara koja se u većini interakcije izbjegava jer komunikacija iz takve udaljenosti nije kvalitetna (Rijavec i Miljković, 2002).

Stav tijela, iako je promjenjiv, svojevrsan je pokazatelj emocionalnog stanja neke osobe (Rijavec i Miljković, 2002). Također, može otkriti čovjekovo razmišljanje i ponašanje. Gledajući položaj dlana, šake ili nogu moguće je pojačati intenzitet poruke koja se šalje sugovorniku (Pease, 2002). Djeca svojim stavom tijela ili pojedinog dijela tijela šalju određene poruke osobama u svojoj okolini npr. kada su djetetu šake stisnute, to je najčešći znak gladi ili nezadovoljstva dok opušteni dlanovi šalju majci poruku da je dijete sito i zadovoljno. Stav tijela jedan je od boljih pokazatelja unutarnjeg stanja djeteta. Pomoću dešifriranja posture tijela moguće je razumjeti međusobne odnose u interakcijama, stupanj pažnje djeteta prema određenom sadržaju ili kakvu emociju dijete osjeća za nešto ili nekoga. Vrlo često se može uočiti kako djeca usvajaju modele ponašanja, tako i načine na koje će se putem tijela izraziti u okolini prema viđenim ponašanjima nekog njima bliskog odraslog. Jedan od primjera je kada dijete tijekom izražavanja emocije ljutnje stavlja ruke na bokove jer to radi njegova majka dok je ljuta (Knapp i Hall, 2010). Često je govor tijela od strane nestručnih osoba istoznačnica za neverbalnu komunikaciju (Rot, 2002).

Prostor koji zauzima osoba naspram druge osobe predstavlja ponašanje i mišljenje sugovornika jedno prema drugom (Pease, 2002). Svaka osoba određeni prostor zauzima kao osobni, vlastiti prostor te ulaskom u tuđi prostor moguće je izazvati ljutnju i nelagodu kod druge osobe. Zauzimanje vlastitog prostora najbolje se može raspoznati na primjeru sjedenja na istoj stolici. S druge strane, prostor u kojem se osoba nalazi može diktirati kako se osoba u njemu smije ponašati što kod iste može izazvati ugodu ili neugodu (Rijavec i Miljković, 2002).

Čovjek odašilje poruku svojim tijelom te svaki pokret može otkriti ono što se riječima možda želi sakriti. Važno je pratiti i prepoznati sugovornikove nesvjesno poslano poruke kako bi komunikacija bila uspješna. Također, važno je osvijestiti snagu poruke koje tijelo može pokazati okolini u kojoj se nalazi.

3.2.2.2. Dinamički ekstralingvistički znakovi

Dinamički ili kinezički znakovi posebna su skupina ekstralingvističkih znakova koja se temelji na kretanju određenih dijelova tijela ili tijela u cjelini. Razlikuje se nekoliko vrsta dinamičkih znakova:

- izrazi lica (mimika, tj. ekspresija lica)
- usmjerenost pogleda
- geste (Rot, 2002).

Izrazima lica tj. mimikom pojedinac svjesno ili nesvjesno prikazuje emocije. Mimikom je moguće prepoznati pet primarnih emocija: ljutnju, tugu, iznenađenje, sreću i strah. Autori zaključuju kako je prvobitna funkcija mimike komuniciranje s okolinom, dok je sekundarna funkcija prikazivanje emocija (Knapp i Hall, 2010).

S druge strane, prema Paulu Ekmanu, pomoću mimike, osoba najlakše može dočarati drugoj osobi svoje emocionalno stanje. Važno je ustanoviti na koji način će se pojedina vrsta emocije iskazati, što značajno ovisi o kulturi (Rosenwein, 2015). U mnogim istraživanjima može se primijetiti kako novorođenčad vjerodostojno oponaša facijalne ekspresije ljudi u blizini bez prijašnjeg učenja, jer je spomenuta sposobnost oponašanja urođena te su takve radnje u međuovisnosti biologije i socijalizacije (Knapp i Hall, 2010). Prijašnje navedenu tvrdnju moguće je dokazati

istraživanjem Meltzoffa i Moorea koji su istražujući otkrili da je novorođenče od samo nekoliko dana sposobno za oponašanje aktivnosti koje odrađuju odrasli u njegovoj blizini poput plaženja jezika, pućkanja usana, otvaranje usta ili stiskanja i otvaranja očiju (Knapp i Hall, 2010).

Oči su najdominantniji i najvidljiviji dio lica te je upravo zato usmjerenje pogleda od iznimnog značaja kada je u pitanju neverbalna komunikacija. Oko je središnja točka ljudskog tijela te kada osoba kaže drugoj osobi „Imaš velike dječje oči“ ili „Oči su ti pune nade“ nesvjesno se misli na ponašanje te osobe. Dojenčad i djeca imaju veće zjenice od odraslih, iz razloga kako bi privukli pažnju odraslih na sebe (Pease, 2002). Upravo iz tog razloga, što djeca osim govorom komuniciraju međusobno i očima, jedna od najefikasnijih metoda uspostavljanja interakcije je sjedenje u krugu prilikom neke aktivnosti. Kroz djetetove oči najlakše je iščitati njegovo trenutno emocionalno stanje, njegove stavove prema nečemu ili pak razinu zainteresiranosti prema nekome ili nečemu (Kopas Vukašinović, 2009).

Geste su pokreti cijelog ili pojedinog dijela tijela s kojima pojedinac prenosi određenu poruku. Većinom se geste izvode rukama ili šakama, no moguće ih je zapaziti u području lica (Knapp i Hall, 2010). Gesta je prema Morrisu „*svaka radnja koja odašilje vizualni signal promatraču.*“ (Morris, 1979., prema; Borg, 2009:19). Važno je razlikovati geste od uobičajenih pokreta, jer običan pokret za razliku od gesta nema ulogu komunikatora u interakciji (Pintarić, 1997). Pokreti tijelom tj. geste, ekstralingvistički su znakovi koji čovjek najmanje može kontrolirati tijekom interakcije s drugom osobom (Rijavec i Miljković, 2002). Također, u tumačenju gesti vrlo je bitno da se pojedina gesta ne izdvaja od ostatka kretnja koje osoba čini, ali i da se u obzir uzme okolnost u kojima je pokret iznesen (Pease, 2002). Noth (2004) ukazuje kako je gesta onaj pokret tijela koji osoba čini svjesno, ali i nesvjesno s kojom dodatno naglašava svoju verbalnu poruku koju je uputila drugoj osobi.

Razlikuju se tri vrste gesti, koje se ovisno o uzrastu djeteta pojavljuju češće, a neke i rjeđe:

1. Geste koje dijete koristi ukoliko nekoj osobi želi ukazati na predmet/mjesto koje je vidjelo

2. Geste koje koriste djeci za imitiranje tako zvane pantomimičarske geste
3. Pokreti ruku ili šake- „semantičke ili reakcijske informacije“ (Neill, 1994).

Vrste koje su navedene mijenjaju se djetetovim razvojem verbalne komunikacije. Usvajanjem jezika, dijete je sposobno istovremeno opisivati neku pojavu ili događaj te se koristiti gestikuliranjem (Neill, 1994).

Također, postoji podjela gesti prema načinu na koji su geste povezane s govorom:

1. Geste neovisne o govoru koje su poznate pod nazivom autonomne geste ili amblemi za koje postoji doslovan verbalni prijevod iako su neverbalno izražene. Razumijevanje ove vrste gesti djeca počinju shvaćati nakon treće godine, a ta sposobnost razumijevanja povećava se dolaskom u petu godinu života djeteta. S napunjenih pet godina, djeca su sposobna shvatiti određenu poruku koja stoji iza napravljene geste neke osobe. Ova tvrdnja dokazana je istraživanjem provedenim nad četverogodišnjacima koji su spoznali točno značenje gesti za: „Neću to slušati“, „Da“, „Ne“, „Doviđenja“, „Tišina“, „Dođi ovamo“, „Dvoje“, „Šaljem poljubac“, „Idem spavati“ i „Neću to napraviti“. U procesu razumijevanja i usvajanja pojedinih amblema, djetetu će prisutnost i motivacija odrasle osobe dodatno olakšati usvajanje te će dijete u dobi od četiri/ pet godina s lakoćom moći upotrebljavati između deset i 69 amblema (Knapp i Hall, 2010).
2. Geste povezane s govorom služe govorniku da neverbalnom porukom potpuno zamjeni verbalnu poruku. Neverbalne poruke kao i verbalne imaju jednako jako značenje te će korištenjem neverbalne komunikacije kvaliteta interakcije biti jednaka, čak i bolja jer je poruka neverbalnim putem naglašenija. Istraživanjem se dokazalo da već novorođenčad koja je izložena govoru i zvukovima može gestama reagirati na ritam govora. Geste povezane s govorom olakšavaju reguliranje tijeka interakcije, dodatno naglašavaju poruku te plijene pozornost sugovornika te čine govor upečatljivim (Knapp i Hall, 2010).

Geste kao svojevrsni neverbalni znak, imaju važnu ulogu u komunikaciji te ga djeca koriste u svakodnevnim interakcijama s okolinom. Gestama dijete može izraziti svoje emocije i osobnost (Argyle, 1988).

Sve navedene oblike neverbalne komunikacije nužno je razumjeti kako bi djeci osigurali kvalitetan cjelokupni razvoj. Shvaćanjem i razumijevanjem djece, ona dobivaju sigurnost, povjerenje i poticaj da se izraze, a da pritom dobiju i odgovor na svoje poruke.

4. NEVERBALNE PORUKE DJECE RANE DOBI

Neverbalne poruke djeluju posredno na stavove i emocije sugovornika i to u većini slučajeva daleko posrednije nego što se to događa u slučaju s riječima. „*Cjelovit pogled na osobu, koji „snima“ i njezinu visinu, građu, uređenost, počinje oblikovati naš odnos prema njoj. Isto tako prvi pogled na lice i na izraz lica zapravo nameću sugovorniku stav prema partneru.*“ (Leinert Novosel, 2015:70).

Vrlo je važno da djeca prilikom interakcije s drugom djecom i odraslima zbog kvalitete odnosa i komunikacije znaju „dešifrirati“ neverbalne poruke koje dobivaju od sugovornika. Razumijevanje neverbalnih poruka je nužno jer ovise o interpretaciji pojedinca, no kada se govori o neverbalnim porukama zatvorene oči, namršteni pogled ili podignute obrve, rad s prstima neki su od primjera najčešće uspostavljenih signala koji govore o unutarnjem stanju osobe (Kopas Vukašinić, 2009).

Djeca, već u ranoj dobi usvajaju neverbalnu komunikaciju što im uvelike olakšava dešifriranje želja i potreba druge djece ili odraslih u okolini (Vrdoljak, 2010). Poznato je da djeca rane dobi raspoložu s prirođenim emocijama koje iskazuju već pri rođenju. Emocije iskazuju kroz poruke koje odašilju licem to jest usnama, obrvama i bjeloočnicama. Iako je izražavanje emocija navedenim putem urođeno, ono je i dalje pod utjecajem društva ili iskustva djeteta koje je promjenjivog karaktera s obzirom na okolinu (Neill, 1994).

Istraživanje Charlesa Darwina dodatno pojašnjava jednakost u izražavanju emocija. U svom istraživanju „Istraživanje emocija kod čovjeka i životinja“ iznosi kako se emocije čovjeka mogu vidjeti kroz razne pokrete tijelom, koji su se u istraživanju podudarali sa izražavanjem emocija nekih životinjskih vrsta. Zaključak Darwinova istraživanja je spoznaja da ljudi svoje emocije prikazuju na isti način, univerzalno. No, njegovo istraživanje nije uključivalo ljude različitih kultura te je nastavkom istraživanja Paula Ekmana dokazano kako se osnovne emocije mogu prepoznati i kod ljudi različitih kultura (Panić Cerovski, 2017).

Nadalje, povezanost kulture i emocija prikazanih neverbalnom komunikacijom kod ljudi moguće je poistovjetiti zbog istih značajki poput nevidljivosti, sveprisutnosti i

naučenosti. Marcaronis je zaključio da „*ljudi diljem svijeta doživljavaju iste osnovne emocije. No što pokreće pojedinu emociju, kako je i gdje neka osoba izražava te kako ljudi općenito izražavaju svoje emocije, to su kulturna pitanja koja variraju. Na globalnoj razini, svakodnevni se život razlikuje ne samo po tome kako ljudi razmišljaju i djeluju, već i po tome kako svoje živote prožimaju osjećajima.*“ (Samovar, Porter, McDaniel, 2007:205)

Može se zaključiti da je značenje osnovnih emocija unutar populacije istoznačno. U svakoj kulturi osnovne emocije su urođene, a razlika je vidljiva u načinu izražavanja emocije pojedinca, što je pokretač pojedine emocije i mjesto na kojem se emocija proživljava.

Kako bi se dokazalo jesu li neverbalni signali urođeni, generički ili naučeni, provela su se istraživanja njemačkog znanstvenika Eibl- Eibesfeldta koji je promatrao gluhi i slijepu dojenčad. Istraživanjem se potvrdila hipoteza kako su geste ipak urođene. Utvrdio je kako je osmijeh kod takve djece zapravo urođena reakcija na ugodu te kako nije učena radnja. Također, promatrajući ekspresije lica u različitim kulturama, znanstvenici su došli do zaključka kako je izražavanje emocija u svakoj od tih kultura bilo jednako što potvrđuje da su geste urođene (Pease, 2007).

Dokazano je na razini skoro svake kulture svijeta kako su komunikacijski signali za svaku kulturu jednaki. Smijeh je kod svake kulture izraz sreće i zadovoljstva, dok je mrštenje lica signal za tugu ili ljutnju kod ljudi. Pokreti glavnom za znak afirmacije ili negacije u svakoj kulturi istog su značenja, dok se pokret odmahivanja uči rano u djetinjstvu (Pease, A, i Pease B., 2012).

Djeca rane dobi svoju interakciju s okolinom uspostavljaju kroz neverbalne poruke (Ljubešić i Capanec, 2012). Kako su im neverbalni signali jedini način uspostave interakcije dok ne nauče govoriti, svoje emocije izražavaju neverbalnim putem. Kao što je spomenuto, osnovne emocije su univerzalne u sve djece te je iz tog razloga lakše izdvojiti koje neverbalne poruke koriste djeca kako bi izrazili emocionalno stanje. Emocije se kod djece stvaraju postepeno te odrastanjem njihov broj raste, a djeca postaju sve svjesnija postojanja različitih emocionalnih stanja u kojima se nalaze. Prve emocije koje dijete spozna su one primarne (sreća, tuga, iznenađenje,

gađenje, strah) i upravo iz tog razloga refleksni osmijeh ili plač prvi su neverbalni iskazi njihovog emocionalnog stanja pomoću kojih šalju poruku, najčešće majci. Vrlo je bitno da na svaku djetetovu neverbalnu poruku, odrasla osoba tj. roditelj odgovori i zadovolji potrebe djeteta kako bi dijete stvorilo pozitivnu sliku o svijetu koji će za njega biti pouzdan i poticajan. Pozitivna iskustva koja dijete gradi od rođenja, utjecat će na njegov daljnji socijalno- emocionalni, ali i cjelokupni razvoj (Kopas Vukašinović, 2009).

Kao što je rečeno, plač i osmijeh prve su djetetove interakcije s odraslima, neverbalnim putem. Kako bi roditelji ili odrasle osobe zadovoljile i pravovremeno odgovorile na djetetove neverbalne poruke, bitno je znati ih razumjeti (Gustafson i Harris, 1990).

Dijete plače iz više razloga te kroz njega šalje više od jedne poruke. Jedna vrsta plača može biti uzrokovana boli, gladi ili prestrašenosti. Bitno je da roditelji znaju prepoznati poruku, a istraživanjima je dokazano da osobe koje provode više vremena s novorođenčetom, bolje prepoznaju razlike plača nego ostale osobe koje nisu u blizini djeteta (Gustafson i Harris, 1990.).

Razumijevanjem i pravodobnim reagiranjem na djetetove neverbalne poruke, odrasla osoba pozitivno utječe na stvaranje ličnosti samog djeteta (Smiljanić- Čolanović i Toličić, 1966).

Nadalje, roditelji moraju učestalo odgovarati na neverbalne poruke djece kako bi ona mogla razviti uredan socio- emocionalni razvoj. Emocije su pod utjecajem socijalne okoline. Razvoj i usvajanje onih pozitivnih emocija rezultat su ponajviše modeliranja i potkrepljivanja djetetovih neverbalnih akcija (Malatesta, 1989).

Prikaz emocija kod djece vrlo je dinamičan i složen jer se emocije u djece konstantno mijenjaju bilo na lošiju ili bolju vrstu emocija. Djeca rane dobi svoje emocije ne znaju zataškati, stoga odrasli ukoliko poznaju dijete, mogu jasno predvidjeti kakvog je dijete raspoloženja. (Findak, 1995).

Budući da je važno znati pravodobno odgovoriti na djetetove želje, potrebe i emocije koje ono šalje neverbalnim porukama, potrebno je dodatno proučiti i istražiti kojim

se neverbalnim porukama dijete najčešće koristi za slanje poruka okolini. Polazeći od prethodno navedene zadaće odraslih, provedeno je istraživanje o oblicima neverbalne komunikacije kojima djeca izražavaju emocije i emocionalna stanja.

5. METODOLOGIJA RADA

5.1. Predmet, cilj i kontekst istraživanja

Predmet ovog istraživanja je opisivanje oblika i učestalosti djetetovih neverbalnih znakova koji se prikazuju tijekom odvijanja radionice „Psst.. mala priča!“. Spoznajom kojim neverbalnim znakovima djeca izražavaju emocije i unutarnja stanja tijekom radionice čitanja slikovnice, dolazi se do kvalitetnijeg razumijevanja djetetovih potreba, emocija i želja.

Cilj istraživanja je opisati i tumačiti neverbalne poruke djeteta u radionici „Psst...mala priča!“ za buduće bolje razumijevanje neverbalnog ponašanja djeteta.

Istraživanje je provedeno snimanjem djece i dječjih ponašanja tijekom čitanja slikovnice u Dječjoj kući. Radionica „Psst...mala priča!“ koja je provedena u sklopu programa gradske knjižnice Rijeka, predviđena je za djecu u dobi od dvije do tri godine života i njihove roditelje. Radionica se odvijala u proljetnom ciklusu u prostorijama Dječje kuće u Rijeci. Radionicu su realizirale studentice Učiteljskog fakulteta u Rijeci uz podršku nastavnice i umirovljene odgajateljice- savjetnice. Opservacija se provodila u trajanju od šest tjedana u vremenskom periodu od sat vremena, točnije do 18 do 19 sati. Iako je trajanje radionice bilo vremenski određeno, ona je najčešće bila fleksibilnog trajanja ovisno o interpretaciji slikovnice i koncentraciji nazočne djece. Djeca su zajedno s majkama aktivno sudjelovala u radionici sjedeći u polukrugu. Polukrug je izrazito olakšavao kontakt djece i studentica koje čitaju slikovnicu te samu opservaciju. Studentice su sjedeći s djecom u polukrugu imale bolji uvid u koncentraciju djeteta, zainteresiranost i djetetovu reakciju na pročitano. U svrhe daljnje provedbe istraživanja, koristila se snimka zadnjeg susreta zbog opuštenosti djece i već dobro naučenih rituala tijekom provođenja same radionice koji su vidljivi u tablicama 3 i 4. U istraživanju su sudjelovale dvije djevojčice i jedan dječak u dobi od dvije do tri godine života. Privola roditelja za istraživanje dobivena je usmenim putem. Sam istraživač, ujedno i snimatelj, bit će pasivni promatrač djece koji se neće uključivati u radionicu. Djeca su snimana u svom prirodnom okruženju te njihove neverbalne poruke neće biti pod utjecajem istraživača. Najveći naglasak se stavio na opservaciju paralingvističkih i

ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije koje su djeca nesvjesno koristila i na taj način slala poruku o svom emocionalnom stanju. Nakon snimljenog i pregledanog videozapisa, dobiveni rezultati su sistematizirani u Excel tablici te podijeljeni na prvo i drugo čitanje radi drugačijeg konteksta i situacije u kojoj su se djeca nalazila. Također, promatrale su se dječje neverbalne poruke prije samog čitanja i nakon čitanja. Nakon što se podaci obrade u tablicama, moći će se lakše definirati učestalost oblika neverbalne komunikacije i kao rezultat istraživanja odrediti koriste li djeca češće ekstralingvističke ili paralingvističke oblike neverbalne komunikacije te koji su to oblici neverbalne komunikacije.

5.2. Prikupljanje i analiza podataka

Analizom videozapisa, prikupljeni su podaci o učestalosti ekstralingvističkih i paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije. Obradom i tumačenjem istih dolazi se do svrsishodnijeg razumijevanja neverbalnih poruka koje su djeca koristila tijekom odvijanja radionice. Oblici ekstralingvističkih neverbalne komunikacije koja su se pojavljivala tijekom snimanja radionice su: geste, mimika, pogled i stav tijela, a od paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije proučavat će se: popratni glasovi i šumovi i intenzitet izgovora.

Podaci o oblicima neverbalne komunikacije djece prikupljeni su snimanjem svake radionice.

Analiza videozapisa uslijedila je po završetku radionice. Videozapisi su odgledani najprije u cijelosti, bez prekida, a u drugom gledanju pozornost se obraća na djecu koja su sudjelovala u svih šest susreta te je zatim izdvojen jedan, tj. zadnji videozapis u kojem su djeca usvojila rituale radionice te su bila dovoljno opuštena što je rezultiralo najkvalitetnijim prikazom njihovih neverbalnih poruka. Opservacija ponašanja se pregledavala po svakoj stranici slikovnice kako bi se uvidjele reakcije na svaku stranicu slikovnice. Stoga se u trećem gledanju videozapisa pažnja usmjeravala na ponašanja djece okretanjem i čitanjem svake nove stranice slikovnice. Također, nadodana je opservacija djece u samom početku radionice i na samom kraju gdje su djeca sudjelovala u određenim aktivnostima iz kojih su se također mogle iščitati neverbalne poruke djece. Analizom radionice potrebno je

utvrditi kojim oblicima neverbalne komunikacije djeca češće izražavaju emocije i unutarnja stanja.

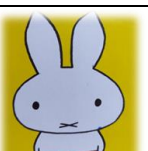
U sljedeće navedenim tablicama 1, 2, 3 i 4 evidentirani su izražajni oblici neverbalne komunikacije u promatranj situaciji sudjelovanja djece na radionici u Gradskoj knjižnici Rijeka. Svaka radionica sastojala se od aktivnosti prije samog čitanja slikovnice, čitanje slikovnice dva puta, te aktivnosti nakon pročitane slikovnice.

Tablica 1: Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom pripreme za čitanje

PRIPREMA ZA ČITANJE- situacije	Dijete 1 (I.)	Dijete2 (A.)	Dijete 3 (L.)
Voditeljica svira triangel	Gleda prema instrumentu.	Gleda prema instrumentu.	Gleda prema instrumentu.
Pjevanje pjesmice: „Pružimo si ruke svi“	Ne pjeva, već promatra druge dok pjevaju.	Promatra druge sudionike radionice dok pjevaju, ne želi dati ruku osobi do sebe već samo svojoj majci.	Ne pjeva, ali se smije dok ostali pjevaju u kolu.
Pitanja studentica u funkciji motiviranja djece na sudjelovanje: 1. Tko je od vas bio već na plaži?	Osmjehuje se i tiho odgovara: „Plaži.“ , studentica je moli da ponovi na što dijete malo glasnije s osmijehom govori „Plaži“ držeći majku za ruku.	Ne odgovara već samo sluša ostale.	Ne odgovara.
2. Zna li plivati?	Na pitanje odgovara potvrdnim klimanjem glavom i riječju „da“.	Ne odgovara.	Ne odgovara.
3. Kako plivate?	Ne odgovara.	Ne odgovara.	Govori da pliva u bazenu, na što je studentica upita: „A kako plivaš?“, na što dijete pokazuje gestom pomičući ruke kao da pliva.
Priprema za čitanje-ritual izgovaranja stihova: „Slušaj svoji ušima, gledaj svojim očima, priča će započeti, svi ćemo ju slušati.“	Ponavlja pokrete koje pokazuju studentice.	Ne ponavlja pokrete s drugima.	Ponavlja pokrete koje pokazuju studentice.

Tablica 1 prikazuje situacije koje su se odvijale prije samog čitanja slikovnice te dječje neverbalne poruke koje su izražavali u tom trenutku. Navedene situacije opisuju rituale poput sviranja trianglera i izgovaranja stihova kojima je svrha umiriti i pripremiti djecu za aktivno slušanje radionice. Također, prije samog čitanja, studentice postavljaju pitanja koja će djecu uvesti u priču te ih zainteresirati za istu.

Tablica 2: Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom prvog čitanja

Slika iz slikovnice	Tekst iz slikovnice vezan za sliku	Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom prvog čitanja		
		DIJETE 1 (L)	DIJETE 2 (A)	DIJETE 3 (L .)
	"Sunčanoga jednog dana reče tata iznenada: - Volio bih poč' do plaže, nema meni ništa draže!"	Dijete prati početak čitanja, osmijehuje se na dio rečenice: ..."nema meni ništa draže."	Dijete gleda slikovnicu, no zatim okreće glavu od slikovnice te namješta jastuk.	Dijete se okreće prema majci, osmijehuje joj se te pogledava u stranu ne gledajući u slikovnicu.
	"Hura, više Miffy sretna, stvari sprema, baš je spretna: haljiniću na prugice, lopatice i kantice."	Dijete usmjeruje pogled u slikovnicu, zatim u studenticu koja čita nekoliko puta.	Dijete je okrenuto leđima od slikovnice jer i dalje namještava jastuk.	Dijete pogledava u stranu te joj je glava spuštena u stranu na ramenu . Majka joj pokazuje na slikovnicu.
	"Gle, iz žutih kolica Miffy na viri glavica. Tata vozi hitro, lako, udobno je kćeri tako."	Iako dijete i dalje gleda u slikovnicu, sada usmjerava pogled majci kada se majka pomakne zbog promjene položaja.	Dijete jastuk približava majci .	Dijete pokazuje kažiprstom prema slikovnici.
	"Brda pijeska oni vide, Miffy znađe to su dine. -Iza dine- tata kaže: - Već se vidi dio plaže."	Dijete gleda u suprotnu stranu od slikovnice , zatim u svoje stopalo te pokušava svući cipelu.	Dijete se naginje prema naprijed kako bi vidjelo što studentice čitaju .	Dijete prati čitanje slikovnice. Usmjeren joj je pogled na ilustraciju .
	"Nasred plaže šator stoji, visok, krasan, sav u boji. Zastali su malo tamo odahnuti časak samo."	Dijete širi oči kada ugleda šator, no dalje se igra sa svojim cipelama.	Dijete se okreće majci s rukama preko usta . Majka mu miče ruke i govori da se okrene na što se on nasmiješi .	Dijete pogledava prema gore, pući usne i okreće se prema majci.
	"Haljiniću Miffy svlači, crven kostim tad oblači. Uskoro je spremna bila, prava mala morska vila."	Dijete gleda u slikovnicu. Otvara usta zatim ih zatvara.	Dijete gleda u svoje noge i dalje nasmiješenog lica.	Dijete se nogama počinje odguravati prema naprijed.

Slika iz slikovnice	Tekst iz slikovnice vezan za sliku	Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom prvog čitanja		
		DIJETE 1 (L)	DIJETE 2 (A)	DIJETE 3 (L)
	"Od radosti nije znala što bi prvo sazdala. Od pijeska će ona sad sagraditi čitav grad."	Dijete okreće glavu od slikovnice te gleda drugo dijete nasuprot nje.	Dijete gleda u slikovnicu i naginje glavu na ramena.	Dijete nakon što se primaklo prema naprijed, liježe na pod.
	"Vrijedna Miffy kule niže i zidove uz njih diže. Ovo baš je gradnja prava, Miffy viri samo glava."	Dijete trija oči. Nakon što je pogledala novu stranicu slikovnice, otklanja pogled sa slikovnice.	Dijete stavlja jastuk još dalje što mu dodatno otežava preglednost slikovnice, gleda na drugu stranu od slikovnice.	Dijete gleda u svoje noge i giba se tijelom prema naprijed.
	"Grad od pijeska sagradila, školjke krasne potražila. Najljepšu će majčici odnijeti u kantici."	Dijete se nasmijalo prema majci kada je ugledalo školjke na ilustraciji.	Dijete se ljuljka gornjim dijelom tijela.	Dijete opet liježe na pod te ga majka ustaje i uspravlja na što se dijete namrgodi.
	"Potrčala Miffy mala rado bi se okupala. Prska tata, pa se smije, ni on više suh baš nije."	Dijete gleda u studenticu koja čita slikovnicu.	Dijete približava jastuk te sada vidi slikovnicu.	Dijete uzdiše i tri puta miče glavom lijevo desno.
	"A Sunce dalje grije, nisu mokri kao prije. Rado bi se Miffy mala na plaži još poigrala."	Dijete počinje pričati, no iz videozapisa se ne raspoznaje što.	Dijete prati slikovnicu i studenticu koja čita.	Dijete pokazuje prstom lijevo-desno (znak negacije) na dio rečenice: "Nije kao prije."
	"Nježnim glasom tata reče: - Poč' moramo, past će večer.- Baš je bio divan dan, kaže Miffy i tone u san..."	Dijete gleda slikovnicu i rukama skida cipele. Počinje pljeskati no bez popraćenog osmijeha.	Pri završetku čitanja ne plješće, već se samo smije.	Dijete gleda u slikovnicu. Počinje pljeskati i izraženo se smijati.

Tablica 2 prikazuje izražajne oblike neverbalne komunikacije tijekom prvog čitanja koji su prikazani za svaku pojedinu stranicu slikovnice. Reakcija na svaku stranicu slikovnice pratila se kod troje djece. Svako dijete imalo je drugačiju reakciju slušanjem studentica i gledanjem slika u slikovnici.

Tablica 3: Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom drugog čitanja

Slika iz slikovnice	Tekst iz slikovnice vezan za sliku	Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom drugog čitanja		
		DIJETE 1 (L)	DIJETE 2 (A .)	DIJETE 3 (L .)
	"Sunčanoga jednog dana reče tata iznenada: - Volio bih poć do plaže, nema meni ništa draže"	Dijete pregledava dobivene slike koje mu služe za aktivnost, jedna od slićica prikazana je na slikovnici te dijete samostalno ustaje kako bi zaljepilo slićicu. Nakon što je zaljepila slićicu, studentica joj daje "pet", dijete joj uzvraća i osmjehuje se .	Dijete pije iz boćice tijekom čitanja prve stranice i razgovara s majkom.	Dijete gleda u dobivene slićice i razvrstava ih na podu.
	"Hura, više Miffy sretna, stvari sprema, baš je spretna: haljiniću na prugice, lopatice i kantiće."	Dijete plješće rukama i smije se kada ostali ljudi u prostoriji krenu pljeskati drugom djetetu.	Dolazi red da dijete zaljepi slićicu. Ono zove majku da krene s njim povlaćeći je za rukav osmjehujući joj se i pruža ruku prema njoj.	Gleda u drugo dijete koje lijepi svoju slićicu te plješće rukama s ostalima.
	"Gle, iz žutih kolica Miffyna viri glavica. Tata vozi hitro, lako, udobno je kćeri tako."	Dijete gleda u ponuđene slićice ispred sebe i kažiprstom pokazuje na već zaljepljene slićice na plakatu.	Dijete s majkom ponovno kreće do plakata. Tijekom ljepljenja gura slićicu uz plakat kako bi se slićica bolje zaljepila. Studentica mu govori da je jak na što dijete osmjehujući se trći do svog mjesta.	Dijete ponovno usmjerava pogled prema slićicama koje mu se nalaze na podu te ih uzima u ruke.
	"Brda pijeska oni vide, Miffy znađe to su dine. -Iza dine- tata kaže: - Već se vidi dio plaže."	Dijete stavlja ruke u usta, a kada ostali počnu pljeskati djetetu koje je lijepilo slićicu na plakat, poćinje pljeskati zajedno s ostatom.	Dijete trći po prostoriji s osmjehom na licu.	Vidjevši da je slićica u slikovnici ista kao i u njenoj ruci, diže ju u zrak i govori tiho: "Ja imam." Odlazi samostalno zaljepiti slićicu govoreći glasno: "Moje, moje mojee..."
	"Nasred plaže šator stoji, visok, krasan, sav u boji. Zastali su malo tamo odahnuti ćasak samo."	Dijete diže jednu od slićica na podu te ju pokazuje majci te joj se približava kako bi joj nešto rekla.	Dijete trći do plakata iako nema prikazanu slićicu. Studentica ga upita ima li slićicu koja je prikazana trenutno na slikovnici na što dječak odgovori tiho: "Ne!" i kljma glavom u znak negacije.	Dijete podiže slićicu u zrak i kažiprstom pokazuje na istu studentici iako ta slićica i dalje nije prikazana tijekom čitanja.
	"Haljiniću Miffy svlaći, crven kostim tad oblaći. Uskoro je spremna bila, prava mala morska vila."	Dijete odlazi zaljepiti slićicu trćeći i smijajući se , vraća se na svoje mjesto trćeći raširenih ruku i dolazi mami u zagrljaj.	Dijete trći do plakata, smije se i gleda u dijete koje lijepi slićicu na plakat.	Dijete opet diže slićicu u zrak i trćeći odlazi zaljepiti slićicu.

Slika iz slikovnice	Tekst iz slikovnice vezan za sliku	Izražajni oblici neverbalne komunikacije tijekom drugog čitanja		
		DIJETE 1 (L)	DIJETE 2 (A)	DIJETE 3 (L)
	"Od radosti nije znala što bi prvo sazidala. Od pijeska će ona sad sagraditi čitav grad."	Dijete se naginje prema majci u zagrljaj i prati zbivanja sa čitanja priče.	Dijete trči od majke do plakata s rukama u zraku i smijući se.	Dijete opet odlazi sa svojom sličicom do plakata i ne želi dati "pet" studentici odmahujući glavom u stranu.
	"Vrijedna Miffy kule niže i zidove uz njih diže. Ovo baš je gradnja prava, Miffy viri samo glava."	Dijete se pridružuje djeci koja stoje pokraj plakata. Gleda u slikovnicu.	Dijete sada lijepi svoju sličicu na plakat no želi zalijepiti i drugu na što studentica odgovori da mora čekati svoj red.	Dijete govori mami kako želi dati "pet" studentici. Odlazi do studentice i čeka ispred nje da studentice prva nešto kaže.
	"Grad od pijeska sagradila, školjke krasne potražila. Najljepšu će majčici odnijeti u kantići."	Dijete gleda drugo dijete koje trči po prostoriji.	Dolazi red na ljepljenje sličice koju je prethodno htjeo zalijepiti. Trči do plakata i daje "pet" studentici.	Dijete sjeda na svoj jastuk i gleda drugo dijete koje lijepi sličicu na plakat.
	"Potrčala Miffy mala rado bi se okupala. Prska tata, pa se smije, ni on više suh baš nije."	Dijete zijeve , zatim odlazi zalijepiti svoju sličicu na plakat. Pruža ruke prema studentici i traži da joj da "pet"	Dijete trči od majke do plakata i glasno se smije.	Dijete je nagnute glave na ramenima i gleda u slikovnicu. Plješće kada ostali zaplješću.
	"A Sunce dalje grije, nisu mokri kao prije. Rado bi se Miffy mala na plaži još poigrala."	Dijete kažiprstom pokazuje na plakat i klina glavom na majčino pitanje: "Jesi li ti sad opet na redu?" Odlazi trčeći govoreći tiho: "Evo ga!", studentica upita treba li pomoć, na što I. kaže brzo i glasno: "Da"!	Dijete čeka kod plakata da drugo dijete zalijepi sličicu. Naginje glavu i gleda kako drugo dijete lijepi sličicu.	Dijete odlazi studentici s osmijehom i daje joj "pet" nakon što je studentica shvatila želju djeteta za "peticom".
	"Nježnim glasom tata reče: - Poč' moramo, past će večer. - Baš je bio divan dan, kaže Miffy i tone u san..."	Dijete je zapljeskalo na rečenicu: "Čića mića gotova je priča."	Dijete pogledava okolinu, ne plješće pri završetku.	Dijete plješće na kraju čitanja i smije se.

Tablica 3 prikazuje izražajne oblike neverbalne komunikacije tijekom drugog čitanja koji su prikazani za svaku pojedinu stranicu slikovnice. Reakcija na svaku stranicu slikovnice pratila se kod troje djece. Svako dijete imalo je drugačiju reakciju slušanjem studentica i gledanjem slika u slikovnici.

Tablica 4: Izražajni oblici neverbalne komunikacije na kraju radionice čitanja slikovnice

ZAVRŠETAK ČITANJA- situacije	Dijete 1 (I.)	Dijete 2 (A.)	Dijete 3 (L.)
Pospremanje jastučića	Nakon što ju je majka pitala želi li i ona pomoći, dijete ustaje i posprema te kada pospremi svoj i majčin jastuk, okrene se prema majci i osmjehne joj se.	Uključuje se u pospremanje jastučića no kada završi sa pospremanjem krene trčati po prostoriji smijući se.	Sudjeluje u pospremanju jastučića i poskakuje dok ih posprema.
Pjevanje pjesmice „Idemo na more“	Rukama maše uz ritam pjesmice, oponaša sve radnje koje radi osoba koja pjeva pjesmicu. Iako joj je pjesmica nepoznata, pokušava pjevati.	Majka ga zaustavlja u trčanju na što se dijete krene otimati iz majčinih ruku i govori „Neee!“ , mrgodi se te ga majka uzima u naručje. Tijekom pjevanja pjesmice, dijete ne sudjeluje, već samo promatra.	Ne gestikulira, to jest ne ponavlja pokrete uz pjesmicu, ali se cijelo vrijeme smije dok pjesmica traje i pogledava druge ljude.

Tablica 4 prikazuje izražajne oblike neverbalne komunikacije djece na samom kraju radionice koji su bili izazvani situacijama poput pospremanja te pjevanja i plesanja.

5.3. Interpretacija i rasprava

Opservacijom djece u okviru radionice u Dječjoj kući nastojalo se utvrditi i bolje promotriti kojim su se oblicima neverbalne komunikacije služila djeca da bi izrazila svoje emocije koje su bile povezane praćenjem i slušanjem slikovnice. Kako je kontekst prvog i drugog čitanja bio različit, jer su u drugom čitanju djeca aktivno sudjelovala u čitanju slikovnice raznim aktivnostima, analiza videozapisa podijeljena je na dva dijela (prvo i drugo čitanje). Djeca su tijekom trajanja radionice, pokazivala mnoštvo neverbalnih poruka, od kojih su mnogobrojniji ekstralingvistički oblici poput: smijeha, mrštenja, okreta glavom, pokreta tijelom koji su bili izazvani slušanjem slikovnice i gledanjem ilustracija na slikovnici. Djeca su se primjetno manje koristila paralingvističkim oblicima. Rezultat slabog korištenja paralingvističkih oblika je nedovoljno razvijena verbalna komunikacija djece rane dobi. Tijekom analize videozapisa moglo se primijetiti sljedeće paralingvističke oblike neverbalne komunikacije koji su bili potaknuti poticajnim pitanjima

studentica: uzdisaj koji je predstavio popratni šum ili glas te intenzitet neke izgovorene riječi (tiho, glasno i brzo). Prikupljenim podacima određena je učestalost neverbalnih poruka djece. Pregledom gore navedenih tablica 1, 2, 3 i 4, zaključeno je kako su djeca tijekom odvijanja radionice ukupno izrazila 79 ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije, dok su paralingvistički oblici bili izraženi samo devet puta.

Tablica 5- Ekstralingvistički znakovi

Izražajni oblici	Dijete 1				Dijete 2				Dijete 3				Ukupno frekvencija
	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	
Geste	2	2	8	1	0	1	4	0	2	4	5	1	30
Mimika	1	3	3	1	0	3	5	2	1	3	2	1	25
Pogled	1	5	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	10
Stav tijela	0	0	2	1	0	5	1	0	0	2	3	0	14
Ukupno	4	10	13	3	1	9	10	2	4	10	11	2	79
frekvencija	30				22				27				

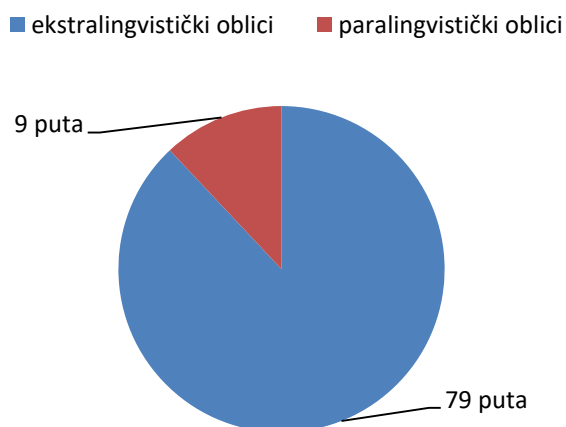
Tablica 6- Paralingvistički znakovi

Izražajni oblici	Dijete 1				Dijete 2				Dijete 3				Ukupno frekvencija
	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	Prije čitanja	1.čitanje	2.čitanje	Nakon čitanja	
Popratni glasovi i šumovi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Intenzitet	1	0	3	0	1	0	1	0	0	0	2	0	8
Ukupno frekvencija	1	0	3	0	1	0	1	0	0	1	2	0	9
	4				2				3				

Tablice 5 i 6 prikazuju brojčane podatke ekstralingvističkih i paralingvističkih neverbalnih znakova koji su dobiveni analizom podataka prema tablicama 1, 2, 3 i 4. Za svako od troje djece analizirani su izražajni oblici neverbalne komunikacije prije čitanja, tijekom prvog i drugog čitanja te nakon čitanja. Tijekom radionice primijećeni su sljedeći ekstralingvistički znakovi: geste, mimika, pogled i stav tijela, Intenzitet govora te popratni šumovi bili su jedini paralingvistički oblici neverbalne komunikacije.

Graf 1 prikazuje usporedbu podataka iz tablice 5 i 6 iz kojih je preuzet ukupan broj ekstralingvističkih znakova koji su bili zamijećeni 79 puta, dok su paralingvistički znakovi bili vidljivi svega devet puta. Grafom je prikazano prevladavanje ekstralingvističkih oblika naspram paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije.

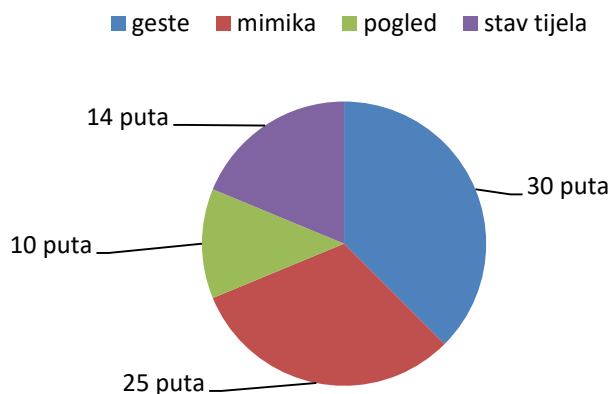
Graf 1: Učestalost ukupnog broja ekstralingvističkih i paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije

Sukladno dobi djece koja su prisustvovala na radionici, grafom 1 moguće je primijetiti kako su djeca izrazila 79 ekstralingvističkih znakova te samo devet paralingvističkih znakova. Djeca koja su prisustvovala radionici u dobi su do treće godine života te su se rijetko služila verbalno izrečenim porukama, a više su komunicirala neverbalno, šaljući na taj način poruke okolini koja ih okružuje.

Graf 2 prikazuje ukupnu učestalost svih ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije tijekom radionice prema brojčanim podacima prikazatih u tablici 5.

Graf 2: Učestalost ukupnih ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije

Prema grafu 2 vidljivo je da su najčešće korišteni ekstralingvistički oblici neverbalne komunikacije bile dječje geste koje su izražene 30 puta, zatim mimika 25 puta, stav tijela koji se u videozapisu mogao uočiti 14 puta te pogled svega 10 puta.

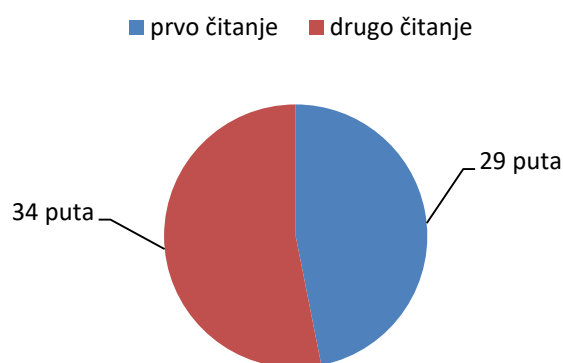
Geste koje su djeca prikazivala najčešće su bile pljeskanje koje je potaknuto imitacijom odraslih. Djeca su pljeskala u situacijama kada su tijekom drugog čitanja aktivno sudjelovala u aktivnostima te bi pljesak bio rezultat podrške i pohvale za dobro odrađen zadatak. Odmahivanje glavom u znak odobravanja ili negacije bilo je potaknuto interakcijom studentica i djece. Djeca su neverbalnom komunikacijom to jest gestikulacijom odgovarala na pitanja, a poneki put je neverbalan znak pojačavao verbalnu poruku. Pokazivanje kažiprstom je u istraživanju bilo vidljivo čak šest puta. U istraživanju Özçalışkan i Goldin-Meadow (2010) utvrđeno je kako se djeca u dobi od 14 do 34 mjeseca najviše služe gestama pokazivanja. Promatrana djeca ovog istraživanja kažiprst su koristila najčešće tijekom drugog čitanja kada su aktivno sudjelovala u sparivanju danih sličica sa sličicama u slikovnici. Nešto rjeđe, djeca su koristila svoje kažiprste naglašavanjem verbalne poruke ili potpunom zamjenom neverbalne za verbalnu poruku. Dokazano je da geste pokazivanja čine čak 80% svih gesti koje dijete u dobi do četvrtne godine upotrebljava kako bi uspostavilo interakciju s okolinom (Nicoladis, Mayberry, Genesee, 1999). Najčešća mimika bila

osmijeh što je bio najveći pokazatelj dječjeg zadovoljstva tijekom odvijanja radionice. Prema Neillu (1994) osmijeh je najčešći izraz lica koje dijete rane dobi koristi u komunikaciji. Osmijeh je kod promatrane djece bio prisutan prilikom zadovoljstva uspješno obavljane aktivnosti. Moglo se primijetiti i mrgođenje kod jednog djeteta koje je tijekom cijele radionice bilo živahno, trčalo po prostoriji, valjalo se po podu te je nerijetko prisustvovalo u zajedničkim aktivnostima. Djetetovo mrgođenje koje je izraz negativne emocije bilo je iskazano kada ga je majka nježno podigla s poda kako bi se radionica nastavila nesmetano odvijati. Djetetovo se tijelo u trenutku kada ga je majka podigla ukrutilo u znak protesta što ga je majka prekinula u njegovoj aktivnosti. Stav tijela ovisio je o djetetovom emocionalnom stanju što se može primijetiti iz prethodno navedenog primjera. Ponekad su djeca bila nagnuta na svoja ramena ili su se namještala u pozicije kako bi im bilo ugodnije. Kod djeteta A. najupečatljiviji je stav tijela s kojim je slao određenu neverbalnu poruku okolini. Tijekom radionice konstantno je mijenjalo položaj sjedenja približavajući, udaljavajući jastuk od majke, mijenjajući strane jastuka što može upućivati na stupanj pažnje koju je dijete posjedovalo tijekom odvijanja radionice. Prostor uvelike utječe na dijete i njegovu motiviranost za uključenost u neku aktivnost. Dijete A. kao što je spomenuto puno je više trčalo i zabavljalo se drugim stvarima u prostoru nego što je bilo fokusirano na slikovnicu što može biti rezultat lošeg okruženja. Prostorija u kojoj se odvijala radionica bila je prevelika s previše distrakcija što je utjecalo na motiviranost djece na sudjelovanje u radionici. Pogled je najčešće bio usmjeren na ilustracije u slikovnici, na njihove majke koje su sjedile pokraj djece ili u stranu prateći okolinu oko sebe. Tijekom rituala sviranja trianglera svako promatrano dijete imalo je pogled usmjereno na instrument. Kopas i Vukašinović (2009) naglašavaju kako je pomoću pogleda moguće pratiti kognitivno i emocionalno stanje djece, stavove i razinu zainteresiranosti za neku aktivnost. Spomenuti polukrug u kojem je bila održana radionica, izrazito je olakšao uvid u smjer djetetovog pogleda pomoću kojeg se mogla procijeniti razina zainteresiranosti. Također, formiranjem polukruga odašilje se znak prijateljstva i ugode u kojem studentice nisu imale barijeru približiti se djeci i ostvariti kontakt sa svakim djetetom zasebno. Zbog dobre vidljivosti sudionika

radionice, djeca su uspješnije mogla pratiti neverbalnu ali i verbalnu komunikaciju studentica što je uvelike poticalo međusobnu komunikaciju tijekom radionice.

Graf 3 prikazuje učestalost ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije u prvom i drugom čitanju koja su brojčano prikazana u tablici 5.

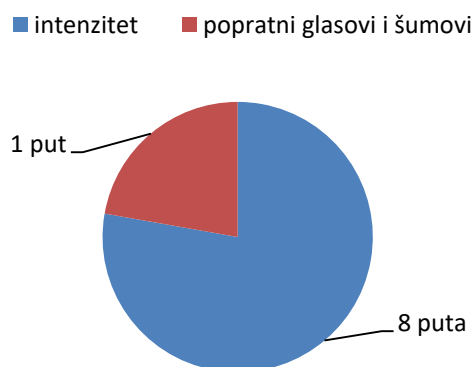
Graf 3: Učestalost ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije u prvom i drugom čitanju

Promatranjem i provedbom prvog i drugog čitanja slikovnice, može se zaključiti kako su djeca izražavala više ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije u drugom čitanju, točnije 34 neverbalnih poruka, kada su aktivno sudjelovala u ponuđenim aktivnostima. U prvom čitanju se iz videozapisa može uočiti 29 ekstralingvističkih neverbalnih poruka. Primijećeno je kako su djeca u nekim situacijama koristila neverbalne signale kojima su naglašavali verbalnu poruku ili su verbalni odgovor potpuno zamijenili neverbalnim. Primjer takvog trenutka mogao bi biti pokazivanje prstom lijevo- desno kao znak negacije, upiranje kažiprstom u predmet koji je djetetu vizualno u fokusu, kimanje glavom i pokazivanje gestom kako pliva.

Graf 4 prikazuje odnos paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije između intenziteta izgovorene riječi i popratnih glasova i šumova koji su brojčano prikazani u tablici 6.

Graf 4: Učestalost paralingvističkih oblika- intenzitet ili popratni glasovi i šumovi

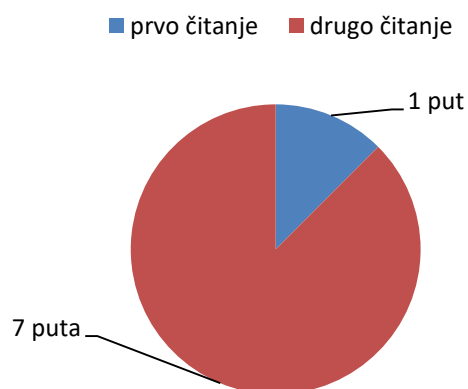

Paralingvističke oblike neverbalne komunikacije, djeca su često koristila zajedno s ekstralingvističkim oblikom, kao npr. kada dijete izgovarajući riječ „ne“ glavom pokazuje znak negacije. Djeca su govor koristila rijetko, a najčešće ukoliko su im bila postavljena pitanja te je njihova glasnoća odgovora bila popraćena različitim intenzitetom- glasno ili tiho. Prisutnost različitih intenziteta izgovorenih riječi proizlazi iz emocionalnih stanja djece prilikom verbalnog izražavanja. Na postavljena pitanja od strane studentica djeca su najčešće tiše odgovarala, no ukoliko postanu uzbuđena u određenoj situaciji, djeca nesvjesno glasnije izgovaraju riječi ili rečenice. Primjer uzbuđenog glasnijeg govora je situacija u kojoj dijete L. tijekom zajedničke aktivnosti primjećuje da ima odgovarajuću sličicu te da je na njemu red da istu zalijepi pritom glasno govoreći: „Moje, moje, moje...“. Primjer tihog govora je situacija kada studentica upita dijete I. gdje se najčešće voli kupati, na što dijete I. tiho odgovara: „Plaži.“

Paralingvističke oblike neverbalne komunikacije, djeca su koristila ponekim popratnim glasovima, svega jedan put ili intenzitetom izgovorene riječi koju se moglo primijetiti osam puta.

Graf 5 prikazuje učestalost paralingvističkih oblika tijekom prvog i drugog čitanja. Podaci su vidljivi u tablici 6.

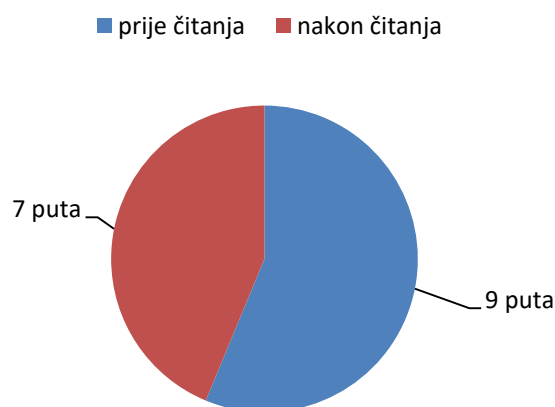
Graf 5: Učestalost paralingvističkih oblika tijekom prvog i drugog čitanja

S obzirom na veću uključenost djece u drugom čitanju, opisivanjem paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije može se uočiti razlika u njihovom korištenju tijekom prvog i drugog čitanja. U prvom čitanju uočen je samo jedan paralingvistički oblik neverbalne komunikacije (uzdah), a u drugom čitanju njih sedam (intenzitet izgovorene riječi- tiho i glasno). U istraživanju Matošić (2019) je utvrdila je kako su djeca tijekom igre od paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije najčešće koristila intenzitet. Intenzitet se mogao uočiti promjenom u boji i jačini glasa koji je bio popraćen ekstralingvističkim oblicima neverbalne komunikacije, točnije promjenom facijalne ekspresije. Glasnije izgovorena riječ bila je rezultat uzbuđenja kod djeteta, dok je tiho izgovorena riječ najčešće ukazivala na sramežljivost djeteta prilikom odgovaranja na postavljeno pitanje od strane studentice. Uz emociju uzbuđenja ili srama, djeca su nesvjesno koristila ekstralingvističke oblike neverbalne komunikacije poput širenja očiju i osmijeha tijekom uzbuđenja ili spuštanja glave prema dolje tijekom sramežljivog odgovora na postavljeno pitanje.

Graf 6 prikazuje učestalost ekstralingvističkih oblika prije i poslije čitanja slikovnice čiji su brožani podaci prikazani u tablici 5.

Graf 6: Učestalost ekstralingvističkih oblika prije i poslije čitanja slikovnice

U aktivnostima prije i poslije čitanja, vidljive su razlike u prikazivanju ekstralingvističkih i paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije. Prije čitanja uočeno je kako su djeca koristila ukupno devet ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije, od toga najčešće su bile geste koje su uočene četiri puta (kimanje glavom, ponavljanje pokreta) te nakon čitanja iz videozapisa vidljivo je sedam ekstralingvističkih oblika neverbalne komunikacije. Tijekom završne pjesmice djeca su mahala rukama, skakala, saginjala se i spuštala. Stav tijela kod svakog djeteta bio je vidljivo opušten što se može primijetiti poskakivanjem djeteta L. dok su se pospremali jastuci. Osmijeh je bio vidljiv kod djece u raznim situacijama. Dijete I. osmijeh je ukazalo majci na kraju pospremanja prostorije, drugo dijete A. smijalo se i trčalo po prostoriji no nakon što ga majka zaustavlja ono se mrgodi zbog nezadovoljstva majčinog postupka da ga smiri kako ne bi ometalo drugu djecu. Dijete L. smijalo se slušajući pjesmicu i gledajući druge kako plešu i pjevaju.

Paralingvistički oblici neverbalne komunikacije bio je izražen uzdahom djeteta svega jedan put prije čitanja te niti jednom nakon čitanja. Razlog manje pojave paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije kod djece je njihova dob te je rijetka verbalna komunikacija bila jednostavna i jednoriječna.

Iako rad pridonosi boljem razumijevanju dječjih potreba, misli i želja u ranoj dobi, postoje određena ograničenja ovog istraživanja. Radionica se održavala 6 puta te je na samom početku radionice bilo prijavljeno desetero djece no kako se ciklus radionice približavao kraju, istraživanje je sadržavalo relativno malo prigodnih uzoraka zbog izbivanja djece. Za bolju kvalitetu istraživanja, potreban je veći broj djece kako bi se mogla primijetiti značajna razlika među djecom ili možda sličnost u neverbalnim porukama koje odašilju okolini. Također, metoda spomenutog istraživanja je kvalitativna što bi značilo da je podložna subjektivnom dojmu promatrača. Kako bi ovaj rad dosegnuo veće istraživačke spoznaje, moguće je proširiti daljnju analizu na kvalitetu prostora u kojem se provodilo istraživanje to jest radionica. Prostor znatno utječe na kvalitetu motiviranosti djece prema nekom zadatku. Zanimljivo bi bilo provesti identično istraživanje u puno manjem prostoru u kojem neće biti previše distrakcija za djecu. Prostor u kojem se održavala radionica bio je podosta velik i prostran, ispunjen jastucima i mekanim sjedećim mjestima što je utjecalo na aktivnost djece i njihovu koncentraciju. Također, istraživanje je moguće nadopuniti promatranjem neverbalnih poruka studentica koje su utjecale na neverbalne poruke djece. Stav tijela te pogled studentica prema djetetu znatno je utjecao na opuštenost i aktivnost djeteta. Ovo istraživanje moguće je obogatiti usporedbom sadržaja pročitanih slikovnica te koja je slikovnica kod djece prouzročila najviše reakcija i neverbalnih poruka. Bez obzira na ograničenja ili moguće daljnje smjerove istraživanja, ovaj rad prikazao je kolika je važnost razumijevanja djece i prije nego što izgovore svoju prvu riječ.

6. ZAKLJUČAK

Nemoguće je ne komunicirati s okolinom. Često poruke koje odašiljemo u društvu nisu pod utjecajem naše kontrole.

Komunikacijski signali u svakoj kulturi su najčešće univerzalni što uvelike olakšava opservaciju emocija poput sreće, tuge, ljutnje i straha što su primarne emocije čovjeka. Ljudi ako su sretni najčešće to prikazuju kroz osmijeh, dok ako su tužni ili ljutiti, svoju emociju će svjesno ili nesvjesno prikazati mrgođenjem. Također, kimanje glavom univerzalan je znak za odobravanje nečega dok su suze znak da je osoba tužna ili kod djece da se nečega uplašilo.

Djeca dominantno koriste neverbalnu komunikaciju kako bi izrazili svoje emocije, potrebe i misli prema okolini. Kako neverbalna komunikacija predstavlja veći dio komunikacije općenito, cilj ovog istraživanja bio je usmjeren na svrsishodnije razumijevanje kojim oblicima neverbalne komunikacije dijete izražava svoje emocije. Opservacijom djece tijekom radionice, nastojalo se dobiti uvid u učestalost korištenja ekstralingvističkih i paralingvističkih oblika neverbalne komunikacije. Prema dobivenim rezultatima istraživanja zaključilo se kako se promatrana djeca znatno više služe ekstralingvističkim oblicima neverbalne komunikacije. Geste i mimike dolaze do izražaja po učestalosti korištenja istih od strane promatrane djece. Razumijevanjem značenja gesti i mimika, ali i ostalih oblika neverbalne komunikacije kvalitetnije se može odgovoriti na djetetove misli, želje i potrebe.

Bez obzira što dijete rane dobi ne može verbalno izraziti svoju potrebu, ono neverbalnim putem komunicira s okolinom te je od izrazite važnosti da odrasla osoba shvaćanjem djeteta omogući ostvarivanje njegovog punog potencijala. Moderna slika o djetetu ukazuje na to koliko je dijete aktivno u okolini i koliko na nju utječe od samog rođenja. Kada odrasla osoba istinski razumije dijete, ona mu zapravo daje mogućnost da u budućnosti zna da se njegove potrebe čuju i uvažavaju.

Razumijevanje i ispravno odgovaranje odraslih na neverbalne poruke djece predstavlja važan dio djetetova razvoja općenito.

7. LITERATURA

1. Argyle, M. (1988.) *Bodily communication*, 2. izdanje, London: Methuen.
2. Apel, H.J. (2003.) *Predavanje, uvod u akademski oblik poučavanja*, Zagreb.
3. Bratanić, M. (1993). Mikropedagogija. *Interakcijsko- komunikacijski aspekt odgoja*. Priručnik za studente i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.
4. Borg, J. (2009.) *Govor tijela*, Veble commerce, Zagreb.
5. Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb. Školske novine.
6. Farnvald, S. (2011). *Neverbalna komunikacija voditelja informativnog programa*, Zagreb: Filozofski fakultet. Preuzeto 21.06. 2022.: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1505/1/NEVERBALNA%20KOMUNIKACIJA%20VODITELJA%20INFORMATIVNOG%20PROGRAMA.pdf>
7. Findak, V. (1995) *Metodika tjelesne i zdravstvene kulture u predškolskom odgoju*, Školska knjiga, Zagreb.
8. Gustafson i Harris (1990). *Understanding early communication signals in autism: a study of the perception of infants crys*. Preuzeto 21.05.2022.: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1365-2788.2010.01252.x>
9. Knapp, M.L., Hall, J.A. (2010), *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*, Naknada Slap, Jastebarsko.
10. Kopas Vukašinović, E. (2009). Nonverbal signals used by preeschool child, *Odgojne znanosti*, vol. 11., br.1.
11. Leinert Novosel, S. (2015) *Komunikacijski kompas*, 2. prošireno izdanje, Plejada, Zagreb.
12. Ljubešić, M., Capanec, M. (2012) *Rana komunikacija: u čemu je tajna?*, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko- rehabilitacijski fakultet, Odsjek za logopediju. Preuzeto 16.04. 2022.: <https://hrcak.srce.hr/file/182898>
13. Ljubešić, M. (1996). Rana komunikacija i mogućnost terapijskog djelovanja. *Defektologija*, 31(1-2), 151-158.

14. Malatesta (1989), Razvoj izražavanja emocija tijekom prve godine života, *Monografije Društva za istraživanje dječjeg razvoja*, 54 (1-2), 1-104
15. Marot, D. (2005), *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*, Fluminensia
16. Matošić, M. (2019). *Neverbalna komunikacija djece rane i predškolske dobi*. (Završni rad). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Slavonski Brod, Hrvatska.
17. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2014). Nacionalni kurikulum ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf> preuzeto: 18.06. 2022.
18. Mlinac, K. (2010). Neverbalna komunikacija u vođenju televizijskih dnevnika, Diplomski rad. Osijek: Filozofski fakultet.
19. Morris, D. (2002) *Peoplewatching- Guide to the body language*, Vintage Books, London.
20. Neill, S. (1994), *Neverbalna komunikacija u razredu*, Zagreb.
21. Nicoladis, E., Mayberry, R. i Genesee, F. (1999). Gesture and early bilingual development. *Developmental Psychology*, 35(2), 514-526.
22. Noth, W. (2004). *Priručnik semiotike*, CERES, Zagreb.
23. Özçalışkan, S. i Goldin-Meadow, S. (2010). Sex differences in language first appear in gesture. *Developmental Science*, 13(5), 752-760.
24. Panić Cerovski, N. (2017). *Verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Sveučilište u Beogradu. Preuzeto 18.06.2022: https://www.researchgate.net/publication/319940172_Verbalna_i_neverbalna_komunikacija_Verbal_and_nonverbal_communication
25. Pease, A. (2002)., *Govor tijela- Kako misli drugih pročitati iz njihovih kretnji*. Zagreb: AGM.
26. Pease, A., (2007) *Govor tijela, Kako govor drugih pročitati iz njihovih kretnji*. 5. izd. Zagreb, AMG, ZAGREB.
27. Pease, A., Pease, B. (2012). *Velika škola govora tijela*, Mozaik knjiga, Zagreb.

28. Pejić Bach, M., Jaković, B. (2014). *Komunikacijsko- prezentacijske vještine*. Zagreb: Alka script d.o.o.
29. Petar, S. (2004). *Osnove uspješne komunikacije*. Zagreb: Euro hoper.
30. Pintarić, N. (1997.) Razvitak neverbalnog koda, *Suvremena lingvistika*, sv. 43-44 (1-2): 251-265.
31. Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Zagreb: OSTVARANJE.
32. Rijavec, M., Miljković, D., (2002). *Neverbalna komunikacija*. Zagreb:IEP.
33. Rot, N. (2002) *Znakovi i značenja*. Beograd: Nollit.
34. Rosenwein, B., Povijest emocija, *Historijski zbornik*, 2015. Br. 2
35. Samovar, A. L., Porter R. E., McDaniel E. R. (2007). *Komunikacija između kultura*. Jastrebarsko: NAKNADA SLAP.
36. Smiljanić Čolanović, V., Toličić, I. (1966). *Dječja psihologija*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
37. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004) *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga.
38. Škarić, I. (2000). *Temeljici suvremenog govorništva*, Zagreb:Školska knjiga.
39. Škarić, I. (1988). *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
40. Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno - komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. *Govor*, 26 (2), 119 - 149. Preuzeto 25.04.2022.: <https://hrcak.srce.hr/165964>
41. Univita, *Što je neverbalna komunikacija?* Preuzeto 20.06. 2022.: <https://www.unavita.hr/sto-je-to-neverbalna-komunikacija/>
42. Vrdoljak, T. (2010). Jezik i komunikacija: kako prenosimo informacije. *Drvo znanja*, 14(133)